

SOTSIALINGVISTIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MADANIYATLARARO MULOQOT TOPSHIRIQLARINING AHAMIYATI

Abdug'ulomova Dilbar Kamol Qizi

Termiz Iqtisodiyot va Servis universitetining

Magistranti Tel: 90 295 34 38

dilbarandugulomova@gmail.com

Jabborova Shoira Baltayevna

Ilmiy rahbar, Termiz davlat universitetining

o'qituvchisi, PhD

Tel: 91 579 05 04.

Annotatsiya:

Ushbu tezisda bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida sotsiolingvistik kompetentlikni rivojlantirish jarayonida madaniyatlararo muloqot topshiriqlarining o'rni va ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari madaniy kontekstda o'qitish sotsiolingvistik kompetentlikning shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Sotsiolingvistik kompetentlik, madaniyatlararo muloqot, bo'lajak ingliz tili o'qituvchisi, kommunikativ kompetentlik, madaniyatlararo topshiriqlar, til va madaniyat uyg'unligi, interkultural yondashuv, til kompetensiyasi, nutq etiketi, globallashuv, til o'rgatishda madaniy kontekst, muloqot kompetensiyasi, o'qituvchining pedagogik roli, reflektiv ta'lim, lingvokulturologiya.

Kirish: Bugungi globallashuv davrida ingliz tili nafaqat muloqot vositasi, balki madaniyatlararo aloqaning asosiy kalitidir. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchisi nafaqat grammatik va leksik bilimlarga, balki sotsiolingvistik kompetentlikka ham ega bo'lishi zarur. Bu kompetentlik orqali o'qituvchi turli madaniyat vakillari bilan to'g'ri muloqot o'rnatish, mos uslubni tanlash va ijtimoiy kontekstni to'g'ri anglash qobiliyatiga ega bo'ladi. Bugungi kunda shaxsning sotsiolingvistik kompetentligini rivojlantirish chet tili ta'limining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Chunki til faqat grammatik tizim emas, balki ma'lum bir xalqning madaniy qadriyatlari, urf-odatlar, milliy tafakkuri va ijtimoiy muhitining ifodasidir. Shu boisdan, chet tilini o'rganish jarayonida o'quvchilar nafaqat so'z va grammatik tuzilmalarni, balki o'sha til egalari qanday fikrlashi, o'zaro qanday muloqot qilishi, turli ijtimoiy vaziyatlarda qanday nutqiy strategiyalardan foydalanishini ham o'rganishlari zarur. Madaniyatlararo muloqot topshiriqlari aynan shu jarayonda muhim o'rin tutadi. Bunday topshiriqlar o'quvchilarda boshqa millat vakillariga nisbatan hurmat, bag'rikenglik, ochiq fikrlilikni shakllantiradi, ular orqali

real kommunikativ vaziyatlarda to'g'ri nutqiy xulq-atvorni qo'llashga o'rgatadi. Shuningdek, sotsiolingvistik kompetentlikni rivojlantirishda madaniyatlararo muloqot topshiriqlari til o'rganish jarayonini yanada qiziqarli, amaliy va samarali qiladi. Mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligi shundaki, zamonaviy ta'limda kommunikativ yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda va bu jarayonda sotsiolingvistik hamda madaniyatlararo kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan, sotsiolingvistik kompetentlikni madaniyatlararo muloqot topshiriqlari orqali shakllantirish masalasi nazariy va amaliy jihatdan chuqur o'rganishni talab etadi.

Asosiy qism:

Sotsiolingvistik kompetentlik — bu til foydalanuvchisining ma'lum ijtimoiy sesharoidda tildan to'g'ri foydalanish ko'nikmasidir. Ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlashda madaniyatlararo muloqot topshiriqlaridan foydalanish bu kompetentlikni rivojlantirishning eng samarali yo'llaridan biridir.

Bunday topshiriqlarga quyidagilar kiradi:

Rol o'yinlari: turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotni simulyatsiya qilish (masalan, talaba va xorijlik sayyoh o'rtasidagi suhbat).

Dialog tahlili: ingliz tilida muloqot qiluvchi madaniyatlar o'rtasidagi sotsiolingvistik farqlarni muhokama qilish.

Video kuzatuv topshiriqlari: turli mamlakatlarda muloqot odobini tahlil qilish. Mazkur topshiriqlar yordamida o'quvchilar real hayotdagi muloqot vaziyatlarini anglab, turli ijtimoiy kontekstlarda so'zlashishning to'g'ri usullarini o'rganadilar. Bu esa ularning professional tayyorgarligini oshiradi va ingliz tili o'qituvchisi sifatida madaniyatlararo muhitda samarali faoliyat yuritishiga yordam beradi. Sotsiolingvistik kompetentlik — bu shaxsning ijtimoiy vaziyatga mos ravishda til birliklarini tanlash, nutq uslubini to'g'ri belgilash, muloqotdagi ijtimoiy rollarni aniqlash va ularni madaniy jihatdan mos tarzda ifoda etish qobiliyatidir.

U Canale va Swain (1980) tomonidan kommunikativ kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sifatida belgilangan. Sotsiolingvistik kompetentlik quyidagi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi: muloqotda ijtimoiy maqomga mos til birliklarini tanlash; madaniyatga xos nutq shakllarini tushunish; odob-axloq me'yorlariga rioya qilish; nutq kontekstini to'g'ri talqin qilish.

Madaniyatlararo muloqotning ta'limdagi o'rni — bu turli millat va madaniyat vakillari o'rtasida o'zaro tushunishni ta'minlovchi jarayondir. Ingliz tili o'qituvchisi uchun bu jarayon alohida ahamiyatga ega, chunki u faqat til emas, balki madaniyat ko'prigi hamdir. Ingliz tili darslarida madaniyatlararo muloqotni o'rgatish o'quvchilarni global fuqarolik, tolerantlik va empatiya ruhida tarbiyalaydi.

Madaniyatlararo topshiriqlarning turlari: Sotsiolingvistik kompetentlikni rivojlantirishda quyidagi turdagi topshiriqlar ayniqsa samarali hisoblanadi: Talabalar turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotni tasvirlaydi, masalan: "sayyoh va mahalliy odam", "o'qituvchi va xorijiy talaba" kabi vaziyatlar. Dialog tahlili (Discourse analysis) Talabalarga ingliz tilida yozilgan yoki aytilgan real dialoglar beriladi. Ular muloqot uslublari, nutq etiketi, ijtimoiy masofani tahlil qiladilar.

Kino va video tahlil Madaniyatlararo vaziyatlarni aks ettiruvchi filmlar yoki videolardan so'ng muloqot uslublarini tahlil qilish o'quvchilarga kontekstni his qilish imkonini beradi. Virtual muloqot (Online exchange). Xorijiy talabalar bilan onlayn suhbatlar (telecollaboration) orqali haqiqiy madaniy muloqot tajribasini yaratish.

Pedagogik yondashuvlar Madaniyatlararo muloqot topshiriqlarini qo'llashda quyidagi yondashuvlar samarali: Kommunikativ yondashuv (Communicative approach) – asosiy e'tibor muloqotga qaratiladi. Task-based learning (TBL) – real hayotdagi vazifalar asosida o'qitish. Content and Language Integrated Learning (CLIL) – fan va tilni birgalikda o'qitish. Reflective learning – talabalarni o'z nutqi va madaniy xulqini tahlil qilishga o'rgatish.

O'qituvchi roli Vositachi, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi va madaniyatlararo aloqa targ'ibotchisi sifatida ishtirok etadi. O'qituvchining o'zi madaniyatlararo farqlarni chuqur tushungan taqdirdagina o'quvchilarni to'g'ri yo'naltira oladi.

Sotsiolingvistik kompetentlik — bu shaxsning ijtimoiy vaziyatga mos ravishda til birliklarini tanlash, nutq uslubini to'g'ri belgilash, muloqotdagi ijtimoiy rollarni aniqlash va ularni madaniy jihatdan mos tarzda ifoda etish qobiliyatidir.

U Canale va Swain (1980) tomonidan kommunikativ kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sifatida belgilangan. Sotsiolingvistik kompetentlik quyidagi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi: muloqotda ijtimoiy maqomga mos til birliklarini tanlash; madaniyatga xos nutq shakllarini tushunish; odob-axloq me'yorlariga rioya qilish; nutq kontekstini to'g'ri talqin qilingan. Madaniyatlararo muloqot – turli xalqlar madaniyatlari, qadriyatlari va nutq odoblari asosida o'zaro tushunishni ta'minlovchi jarayondir.

Til o'qitish jarayonida interkultural yondashuv qo'llanilganda, o'quvchi nafaqat tilni, balki uning ortidagi madaniyatni ham o'rganadi. Bu yondashuv orqali: o'quvchilar madaniyatlararo tolerantlikni shakllantiradi; til va madaniyat uyg'unligini tushunadi; turli vaziyatlarda mos nutq etiketini qo'llay oladi.

Madaniyatlararo topshiriqlarning ahamiyati. Til o'rganishda madaniyatlararo topshiriqlar — bu o'quvchini haqiqiy muloqot sharoitiga yaqinlashtiruvchi faol metodlardan biridir. Misollar: Rol o'yinlari: "Restoranda buyurtma berish", "Ish suhbatida ishtirok etish", "Chet el mehmonini kutib olish". Madaniy taqqoslash: . . . O'zbek va ingliz xalqining salomlashish, sovg'a berish yoki mehmondo'stlik

an'analari solishtirish. Autentik materiallar bilan ishlash: ingliz tilidagi filmlar, reklamalar, qo'shiqlar yoki maqolalarni tahlil qilish. Bunday topshiriqlar o'quvchining muloqot kompetensiyasini kuchaytiradi, madaniy kontekstni anglashni osonlashtiradi va refleksiv ta'lim tamoyillariga asoslanadi. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchisining roli: Bo'lajak ingliz tili o'qituvchisi pedagogik va sotsiolingvistik vositachi sifatida faoliyat yuritadi. U o'quvchini turli madaniyatlar o'rtasida o'zini erkin tutish, tushunish va hurmat qilishga o'rgatadi. Shuningdek, o'qituvchi: dars jarayonida lingvokulturologiya elementlarini qo'llaydi; refleksiv ta'lim orqali o'quvchini o'z xatti-harakatlarini tahlil qilishga undaydi; har bir til birligi ortidagi madaniy ma'noni tushuntiradi. Globallashtirish davrida til o'qitishda madaniy kontekstning roli.

Globallashtirish sharoitida ingliz tili o'qitishning asosiy maqsadi — o'quvchini xalqaro muloqotga tayyorlashdir. Buning uchun har bir darsda madaniy kontekst kiritilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. Cambridge University Press.
2. Canale, M. & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics.
3. Kramsch, C. (1998). Language and Culture. Oxford University Press.
4. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.
5. Council of Europe (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume.
6. Alptekin, C. (2002). Towards intercultural communicative competence in ELT. ELT Journal, 56(1), 57–64.
7. Bennett, M. J. (2013). Basic Concepts of Intercultural Communication. Intercultural Press.
8. Savignon, S. (2002). Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. Yale University Press.